

Труба В.І.

*к.ю.н., доцент, декан економіко-правового факультету,
зав. кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Правило, яке визначає момент виникнення шлюбно-сімейних правовідносин належить на сьогодні до спірних. Що пов'язане передусім з відмінним законодавчим регулюванням сімейних правовідносин у чинному СК України порівняно з КпШС України. Останній, як відомо, підходив до врегулювання цього питання однозначно.

На початку зауважимо, що під шлюбно-сімейними відносинами ми розуміємо різновид сімейних правовідносини, підставою виникнення яких є шлюб.

Перелік підстав виникнення сімейних правовідносин у ст. 3 СК України не має чітких меж. Підстава ж виникнення шлюбних право-

відносин чітко встановлена у ст. 21 СК України. Це – реєстрація сімейного союзу жінки та чоловіка в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Однак з прийняттям СК України узаконеними стали обставини, які певною мірою вносять безлад у визначення такого виду суспільних відносин, як сімейні.

Так, згідно з ч. 2 ст. 21 СК України проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Момент виникнення шлюбних правовідносин збігається з моментом реєстрації шлюбу. Виникнення спеціальних прав у жінки та чоловіка, які стають подружжям, пов'язаний з визначеним законом юридичним фактом. Перебування у шлюбі зумовлює виникнення низки майнових і особистих немайнових прав та обов'язків у разі його розірвання.

Водночас СК України у ст. 74 і 91 передбачає виникнення низки майнових прав та обов'язків у осіб, які однією сім'єю проживають, однак у шлюбі не перебувають. Зауважимо, що ці норми неодноразово піддавалися критиці з боку науковців.[1, С.132-133, 156-158; 2, С.8; 3, С.13; 4, С.602; 5, С.63]

Однак існує й інша точка зору. Так, З.В. Ромовська вважає норму ст. 91 цілком справедливою, «адже вона цілком відповідає християнській заповіді про відповідальність особи за того, кого вона взяла до себе».[6, С.40] Не вдаючись до дискусії, яка належить до сфери біблійства, зауважимо що зазначене для тлумачення положень ст.91 аж ніяк не підходить. Як найменше тому, що фраза, що застосовується у ст. 74 і 91 СК України «жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою» не дає чіткого уявлення про наявність між ними «фактичних шлюбних відносин», а тому у разі виявлення певної заінтересованості може тлумачитись й стосовно, наприклад, зятя-вдівця і тещі, інших осіб, які спільно проживають і пов'язані спільним побутом (тобто ознаки сім'ї відповідно до ч. 2 ст. 32 СК України).

Та й сама З.В. Ромовська заперечує узаконення нормами ст. 74 і 91 СК України «фактичний шлюб», говорячи, що «для цього не було достатніх підстав. Перш за все, тому, що в жодній із статей СК

відносини цих людей не названо фактичним шлюбом, а вони самі – подружжям». [6, С.41] Чим підтверджує можливість розширеного тлумачення зазначених статей. Таким чином, право на утримання колишнього подружжя і право на утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, не тотожні одне одному. І тому аргументи автора, що Сімейний кодекс не потурає, а, навпаки, намагається стримувати процеси поширення «фактичних шлюбних відносин» через урегулювання їх майнових наслідків, а також застосування засобів впливу, передбачених СК України у разі народження дитини, видаються неспроможними.

Можливо автору не відомо, що з кожним роком в Україні збільшується чисельність позашлюбних народжень. Так, у 2000 р. їх було 66,5 тис., у 2006 р. – 97,2 тис., у 2007 р. – 101 тис., у 2008 р. – 106,6, у 2009 р. – 108,6 тис., у 2010 р. – 108,8. Якщо говорити більш конкретно і стосовно Одеської області, то у 2000 р. позашлюбних народжень було зареєстровано 4,3 тис., у 2006 р. – 6,5 тис., у 2007 р. – 6,8 тис., у 2008 р. – 7,4, у 2009 р. – 7,3 тис., у 2010 р. – 7,6.[7, С.9] Погодьтеся, що цифри є вражаючими. Ми не будемо наводити дані щодо кількості вчинених правопорушень дітьми, які не мають батьків або мають одного з батьків, вони також є вражаючими, багатьом відомі, і безпосередньо пов'язані з втратою авторитету шлюбу та сім'ї, узаконеного чинним Сімейним кодексом.

Реєстрації шлюбу надавали значення радянські вчені. Так, В.О. Рясенцев зазначав: «Реєстрація шлюбу допомагає виділити подружні відносини із системи інших суспільних відносин, наділяючи їх офіційним характером.» [8, С.68] Саме ця особливість, – писали Є.А. Поссе і Т.О. Фаддеева, дає можливість відокремлювати шлюбні відносини від позашлюбних. [9, С.7] Цитати можна наводити й далі. Можливі заперечення з посиланням на те, що дослідження шлюбно-сімейних відносин радянськими вченими здійснювалося через призму відповідного ідеологічного забарвлення тут недоречні і нами не приймаються.

Момент виникнення шлюбно-сімейних відносин з державною реєстрацією шлюбу пов'язують і сучасні науковці. Так, Л.П. Корот-

кова зазначає: «Безспірно, шлюбний стан – явище соціальне, воно може існувати без реєстрації. Але безспірно і те, що офіційний шлюб, що має юридичну силу, і співжиття, яке не породжує сімейно-правових наслідків, зовсім нерівнозначні показники про шлюбний стан і сім'ю. Перший – свідчить про стабілізацію сім'ї, про визначеність і непохитність її, а другий – говорить про легковажність у шлюбних відносинах, про аморальність і ненадійність їх і по суті – про заперечення сім'ї.» [10, С.48]

О.І.Сафончик також дотримується тієї думки, що реєстрація шлюбу спрямована на створення сім'ї, що саме з моменту реєстрації шлюбу жінка отримує статус дружини і чоловік – статус чоловіка з правами і обов'язками, що звідси випливають, які вони регулюють у рамках конкретних правовідносин. [5, С.51, 62, 64 та ін.] На жаль, її пропозиція, висловлена ще у 2004 році, щодо необхідності виключення ст. 74, 91 з СК України і врегулювання майнових відносин між особами, які знаходяться у фактичних шлюбних відносинах нормами цивільного законодавства, досі не почута.

Момент виникнення шлюбних відносин має юридичне значення не тільки для самого подружжя, зумовлює виникнення шлюбно-сімейних відносин, а й має інші правові наслідки як для самого подружжя (хоча б при визнанні шлюбу недійсним, для вирішення майнових спорів тощо), а й для визначення батьківських та спадкових правовідносин.

Література:

1. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Ю.С. Червоного. – К. : Істина, 2003. – 464 с. (автор коментарів до статей – Червоний Ю.С.).
2. Шевченко Я.М. Проблеми нового Сімейного Кодексу України / Я.М. Шевченко // Проблеми законності. – Харків: НЮАУ, 2003. – Вип.63. – С.4–10.
3. Дзера О.В. Власність подружжя і новий Сімейний Кодекс України / О.В. Дзера// Проблеми законності. – Харків: НЮАУ, 2003. – Вип.63. – С.10–14.
4. Цивільне та сімейне право України / Під ред.. Є.О. Харитонова, А.І. Дрішлюка. – Х.: Одіссей, 2004. – 639 с.

5. Сафончик О.І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.І. Сафончик. – О., 2004. – 206 с.
6. Ромовська З.В. Моральність Сімейного кодексу України / З.В. Ромовська / Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України. Матеріали Круглого столу. 25 травня 2006 р., м. Київ. – Х.: Ксилон, 2007. – С.36–42.
7. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства : Статистичний бюлетень. – К. : ДКСУ, 2011. – 79 с.
8. Рясенцев В.А. Семейное право. Учебник / В.А. Рясенцев. – М.: Юрид. лит., 1971. – 296 с.
9. Поссе Е.А., Фаддеева Т.А. Проблемы семейного права. Учебно-методическое пособие / Е.А. Поссе, Т.А. Фаддеева. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 115 с.
10. Короткова Л. Сімейне право України (історичний огляд) / Л. Короткова// Право України. – 1994. – № 11–12. – С.47–49.